

Nationell skyddsklassning av arter

Bakgrund

De flesta rödlistade arter hotas främst av att deras livsmiljö försämras eller förstörs. Andra hot kan dock vara störning eller insamling, för vissa arter även förföljelse. För att bemöta denna typ av hot mot känsliga arter tillämpas en restriktivitet i hanteringen av fynduppgifter. För arter vars överlevnad i landet inte kan anses vara säkrad gäller dessutom sekretess enligt lag. Den lagstiftning som är tillämplig vid prövning om en sekretessbelagd uppgift kan lämnas ut är Offentlighets- och sekretesslagen (OS, SFS 2009:400), vilken den 1 juli 2009 ersatte den tidigare sekretesslagen (1980:100). Formuleringen avseende artdata har inte ändrats i den nya lagen utan bara flyttats från 10 kap. 1§ till 20 kap. 1§ och lyder: *"Sekretess gäller för uppgift om utrotningshotad djur- eller växtart, om det kan antas att strävanden att bevara arten inom landet eller del därav motverkas om uppgiften röjs"*.

Sedan tidigare har ArtDatabankens fynddatahantering varit knuten till en intern databas, den så kallade observationsdatabasen. Den är inte direkt tillgänglig via Internet, utan utdrag görs manuellt, vid förfrågan. I en sådan förfrågan ingår en motivering och ett skrivet avtal upprättas, med ArtDatabankens rekommendationer om hur materialet ska användas. ArtDatabanken har på så sätt också loggfört alla levererade utdrag. Detta har i praktiken inneburit att det har varit möjligt att upprätthålla nödvändiga restriktioner kring hantering av känsliga uppgifter. För de flesta organismgrupper har en särskild restriktivitet tillämpats för arter som klassats i rödlistekategorierna Akut hotad (CR) och Starkt hotad (EN).

I och med Internet har det generellt blivit mycket lättare att få tillgång till lokaluppgifter för rödlistade eller i övrigt känsliga arter. Därtill har under de senaste åren allt fler fynduppgifter kommit att lagras i ArtDatabankens rapportsystem Artportalen. I Artportalen är fynduppgifterna direkt tillgängliga för alla på Internet, var och en kan göra de utdrag den vill ur databasen. För att förhindra att detta leder till att känsliga arter påverkas negativt av insamling eller störning har ArtDatabanken genomfört en nationell skyddsklassning av arter.

Skyddsklassningen har gjorts i samråd med ArtDatabankens expertkommittéer och innebär en fördelning i olika skyddsklasser specifikt art för art, en klassning som införs direkt i databasen och som innebär att uppgifter döljs eller diffuseras i varierande grad.

Fördelar med fri publicering av exakta fyndlokaler

Grundtanken är att så mycket som möjligt ska visas helt fritt då det finns många fördelar med denna öppenhet. En av de viktigaste positiva effekterna med att kunna se exakta fyndlokaler även för sällsynta arter är att det främjar intresset för floran och faunan samt förståelsen för naturvård. Det bidrar dessutom till en effektivare naturvård då det underlättar naturvårdsmyndigheternas planering och information. När fler personer känner till specifika lokaler för hotade arter, speciellt lokalt, bidrar det till ett bättre skydd mot skadegörelse och exploatering. Det leder ofta även till en högre besöksfrekvens vilket kan medföra en bättre dokumentation av förekomsten och göra det lättare att upptäcka negativa trender. Dessutom ökar kunskapen om de mer svårbestämda eller svårfunna arterna då fler personer lär sig känna igen dessa och deras habitat. Endast de mest känsliga arterna bör undantas från exakt lokalpublicering. Naturvårdsmyndigheterna skall givetvis ha tillgång till dolda uppgifter även i högre skyddsklasser som berör deras verksamhetsområde, inklusive poster som har dolts av rapportören.

Hotfaktorer

Nedanstående punkter listar de viktigaste hoten som kan föreligga och som ligger till grund för bedömningen av arterna med avseende på skyddsklass. Här bör speciellt de arter uppmärksammas som är extremt sällsynta och samtidigt störningskänsliga, dvs. där en obetänksam jakt, insamling eller substratpåverkan kan ödelägga en betydande del av artens svenska förekomst.

A. Direkt förföljelse/jakt

Omfattar större rovdjur som varg, järv och lo samt vissa rovfåglar.

B. Kommersiell insamling, främst för internationell handel men även för odlingsändamål

Berör främst orkidéer och snyltrötter samt för samlare åtråvärda dagfjärilar och skalbaggar men även vissa rovfåglar inklusive ägg.

C. Insamling i studiesyfte (referenssamling/kontrollbestämning)

För växternas del utgör insamling till egen samling numera endast ett mindre hot. Insamling för bestämning kan vara ett större problem för individfattiga populationer, men många arter tar ingen större skada av att få en liten gren avklippt (rosor, björnbär) eller att några fruktkroppar av en svamp blir insamlad. Bland djuren är det främst lättåtkomliga fjärilar och skalbaggar med starkt begränsade populationer som berörs av hotet. Här kan även vissa typer av fällor som placerats olyckligt utgöra ett allvarligt hot.

D. Störning eller slitage pga. ökad besöksfrekvens

Gäller främst vissa störningskänsliga fåglar och däggdjur, men även slitagekänsliga miljöer som exempelvis källor och vissa typer av våtmarker. När det gäller den lägre faunan är det allvarligaste hotet ofta substratförstörelse, t.ex. av ved i jakt på larver/puppor eller oförsiktig sållning av s.k. mulm i hålträdd.

Skyddsklasser

Den nya skyddsklassningen bygger alltså på avvägningar mellan de generella fördelarna och ovan nämnda hot. Olika diffuseringsnivåer har valts utifrån hur allvarligt hotet mot arten bedöms vara eller hur störningskänslig den är. Diffuseringens avgränsning följer kartans rutnät och avslöjar därför inte var i rutan observationen har gjorts. Flertalet av de arter som inte visas öppet har förts till skyddsklass 3, dvs. lokaluppgifter för dessa arter diffuseras till att endast visas som 5 x 5 km-ruta på en karta. Till de högre skyddsklasserna, med en större diffuseringsgrad än 5 x 5 km, har det nu bara förts däggdjur och fåglar samt en akut hotad fjärilsart och fyra mycket känsliga kärlväxtarter. Här hamnar t.ex. däggdjur som varg, björn och fjällräv och fåglar som svart stork, jaktfalk, kungsörn och berguv. För flertalet av de berörda fågelarterna är det bara observationer som indikerar häckning som hamnar i en högre skyddsklass, observationer av tillfälligt uppträdande individer visas öppet. Skyddsklass 2 omfattar huvudsakligen rovfåglar och ugglor och är främst avsedd till att dölja exakta lokaluppgifter för boträd. Häckningsfynd av dessa arter diffuseras till 1 x 1 km-rutor. Övriga arter som visas helt öppet motsvarar skyddsklass 1.

I undantagsfall kan regionala avvikelser från den nationella klassningen bli aktuell, detta bör i förekommande fall göras i samverkan med ArtDatabanken. Exempelvis kan det i vissa fall vara motiverat att isolerade, insamlingskänsliga utpostpopulationer tilldelas en högre skyddsklass i berörda län. Avvikelser mot mer öppen visning kan även bli aktuellt regionalt, liksom att vissa enskilda ”visningslokaler” visas öppet. I enskilda fall måste avvikelser från den rekommenderade diffuseringen accepteras, till exempel i samband med naturvårdsinriktade områdesbeskrivningar eller exploateringsärenden. Här måste en avvägning göras mellan nytan och de risker som publiceringen medför.

Skyddsklass	1	2	3	4	5
Diffuseringsgrad	Öppen visning	1 x 1 km	5 x 5 km	25 x 25 km	50 x 50 km

Arturval i de olika organismgrupperna

Av naturliga skäl är det i första hand arter i rödlistekategorierna Akut hotad (CR) och Starkt hotad (EN) som berörs. Men även en del arter i hotkategorierna Sårbar (VU) och Missgynnad (NT) omfattas, liksom en del ej rödlistade arter. Det gäller dels arter som är starkt störningskänsliga, dels sådana som riskerar förföljelse, jakt eller kommersiell insamling. Listan upptar även ett mindre antal arter som för närvarande inte förekommer bofast i landet men som om de skulle påträffas som bofasta riskerar att skadas av störning eller insamling. Det gäller dels ett antal arter i hotkategorin Förvunnen (RE) och dels några arter som ännu inte konstaterats som bofasta i landet men som förekommer i närheten.

Fåglar och övriga ryggradsdjur

Gruppen omfattar ett flertal starkt störningskänsliga arter som motiverar hög skyddsklassning. De rovdjur som är hotade av förföljelse har givetvis också förts till någon av de högre klasserna, liksom många arter av ugglor och andra rovfåglar. Bland däggdjuren ingår utöver de fyra stora rovdjuren även fjällräv och några mycket sällsynta arter av fladdermöss. Alla observationer av grod- och kräldjur samt fiskarter visas öppet.

Insekter

Här berörs i första hand de arter som löper störst risk att drabbas av kommersiell insamling, t.ex. mnemosynefjäril, alvarlarvmördare och ögonfläcksbock. Den akut hotade veronikanätfjärilen anses vara så känslig att den som enda insekt förts till skyddsklass 4, dvs. diffusering till 25 x 25 km. I övrigt ingår främst mycket sällsynta arter som av olika anledningar kan vara hotade av insamling och/eller slitage på sin livsmiljö. Till den senare gruppen hör vissa vedlevande skalbaggar samt ett antal bin. Enligt den nuvarande bedömningen är det endast arter inom grupperna steklar, fjärilar och skalbaggar som i ett nationellt perspektiv allvarligt hotas av insamling eller störning.

Övriga evertebrater

Samlarintresset för dessa grupper bedöms vara så litet att endast ett fåtal arter berörs. Dock omfattas de lite mer spektakulära och sällsynta arterna tapetserar- och nyckelpigspindel samt spetsköldbladfoting. I övrigt förs även flodkräftan till en högre skyddsklass på grund av fisketrycket mot arten.

Kärlväxter och alger

Ett allvarligt hot mot vissa kärlväxtarter, främst orkidéer, är kommersiell insamling. Vissa arter kan även hotas av upprävningsodling för odlingsändamål, exempelvis orkidéer, snyltrötter och vissa ormbunkar. Arter som skuggbräken och kustgullpudra ingår på grund av att de växer i miljöer som är mycket slitagekänsliga. Därtill tillkommer några arter som endast förekommer på ett fåtal mycket individfattiga lokaler och som därigenom är extremt känsliga för insamling eller störning. Exempel på sådana arter är spädlosta, stor tofsäxing, ängssilja och gotlandsranunkel. De hybrider som kan uppstå med de på listan upptagna orkidéerna och ormbunkarna ingår också då de annars röjer lokalen för den skyddsklassade föräldraarten. Hotet mot de rödlistade algarterna bedöms vara så litet att de inte behöver föras till en högre skyddsklass.

Mossor, lavar och svampar

Omfattar nästan uteslutande mycket sällsynta arter som endast är kända från ett fåtal individfattiga förekomster. Ett mindre antal arter som nu betraktas som försvunna från landet ingår också. Bland svamparna tillkommer några mycket eftertraktade tryffelarter.

Genomförande & behov av kompletterande skyddsåtgärder

Skyddsklassning av arterna på bifogad lista kommer att tillämpas i Artportalen. Hanteringen av data i ArtDatabankens observationsdatabas kommer inte att förändras (se ovan). ArtDatabanken kommer att rekommendera andra aktörer i landet att tillämpa dessa riktlinjer.

Då fynduppgifter om betydligt fler känsliga arter nu kommer att visas öppet ökar behovet av andra skyddsåtgärder. Dels bör urvalet av fridlysta arter anpassas och dels bör lokala skyddsformer ses över. I vissa fall bör även skyltning och eventuellt avlysning på vissa lokaler komma i fråga.